

DYNAMISCH PERSPECTIEF

Ledenblad van de Vereniging voor

Biologisch-Dynamische Landbouw & Voeding

AL 100 JAAR LANDBOUW VAN DE TOEKOMST

inclusief
DEMETER MONITOR
1924-2024

demeter

Zuiver
Zuivel®
BIODYNAMISCH

LACTOSEVRIJ
Tijdens de natuurlijke rijping van de kaas daalt het vochtgehalte, ontwikkelt zich de smaak en wordt de lactose volledig afgebroken.

Sinds 1980 maakt Zuiver Zuivel kaas. Daarmee is het, het oudste biologisch(-dynamische) kaasmerk in Nederland.

Zuiver Zuivel staat voor dierenwelzijn, een mooi landschap, een schone aarde en eerlijke handel.

Dat brengt zij in praktijk door samen te werken met 25 Demeter gecertificeerde biodynamische melkveehouders die respectvol met hun koeien en hun omgeving omgaan. De koeien worden niet onthoord, en deze melkveehouders voldoen aan de hoogste normen op het gebied van biodiversiteit; ze voldoen namelijk aan de boerenlandvogelcriteria van Vogelbescherming Nederland.

VOGELVRIENDELIJKE KAAS

- Natuurlijke rijping
- Zonder nitraat
- Zonder schimmelremmende stoffen
- Vegetarisch stremsel

Jonge kaas rijpt 4 tot 6 weken · Jong belegen kaas rijpt 8-12 weken
Belegen kaas rijpt 5-6 maanden · Extra belegen kaas rijpt 8-9 maanden
Oude kaas rijpt 11-12 maanden · XO (extra-oude) kaas rijpt meer dan een jaar
Kruidenkazen: Komijn, Basilicum-Knoflook, Mosterd-Peper, Brandnetel, Fenegriek

IN
SAMENWERKING
MET
Vogelbescherming
NEDERLAND

Landbouwidealen van Kabouters en XR | 10

Samen grotere verbanden zien | 22

Zien wat je ogen niet zien | 24

D Y N A M I S C H
P E R S P E C T I E F

Ledenblad van de Vereniging voor

Biologisch-Dynamische Landbouw & Voeding

- 4 Redactioneel:
Al 100 jaar landbouw van de toekomst
- 6 Dynamisch Portret: De Lepelaar
- 10 Activisten toen en nu:
Kabouters en Extinction relbels
- 14 Warmonderhoffers toen en nu
- 18 Winkelcollectief toen en nu
- 20 De oogst van Collegiale Toetsing
- 22 BD Jong - Antroposofie voor jongeren
- 24 Paretje: Jan Diek van Mansvelt
- 25 Nieuws uit de Biodynamische Vereniging
- 29 BD-Agenda
- 31 Ledenservice

Inclusief Demeter Monitor

In het hart van deze Dynamisch Perspectief vind je de nieuwste Demeter Monitor met trends en ontwikkelingen. Relaties van Stichting Demeter ontvangen dit nummer, ook als ze geen lid zijn van de BD-Vereniging. Wil je voortaan altijd dit mooie blad in je brievenbus? Word dan lid via bdvereniging.nl/lid-woorden

Ellen Winkel, hoofdredacteur

Al 100 jaar LANDBOUW VAN DE TOEKOMST

Is het glas half vol of half leeg? De biodynamische landbouw heeft zich vanaf 1924 over de wereld verspreid en is een aanjager van vernieuwing geweest op veel terreinen. Terug- en vooruitblikkend doe ik een poging om te duiden waar we staan en welke uitdagingen we tegemoet gaan. Maar eerst wijs ik op het prachtige tweegesprek (zie pag 10) tussen 'Kabouter' en duurzaamheidspionier Roel van Duijn (81) en Lotte Opdam (25), opgegroeid op de biodynamische Genneper Hoeve en actief voor Extinction Rebellion. De waarde van onze activiteiten moet niet uitsluitend op het meetbare resultaat zijn gericht, maar ook op de artistieke waarde, de schoonheid en het plezier, spreekt uit het artikel.

Maar laat ik met het halflege – of cijfermatig vrijwel lege – glas beginnen. Qua hectares, wereldwijd en in Nederland en Vlaanderen, slaan we geen deuk in een pakje boter. Met 9500 hectare beslaat de Demeter gecertificeerde landbouwgrond 0,5% van het Nederlandse landbouwareaal. Vanuit de zorgen over de industrialisatie van de landbouw is in 1924 de BD-landbouw ontstaan. Sindsdien heeft de met krachtvoer, kunstmest en pesticiden voortgestuwde landbouw zich met kracht voortgezet, met een desastreuze impact op natuur, water, landschap en onze gezondheid. Ondertussen is de landbouw zowel mede-veroorzaker als slachtoffer geworden van weersextremen. Dan het halfvolle glas. Wat is er met vallen

en opstaan veel geprobeerd, opgezet, wat nu op vele andere plekken in de landbouw- en voedselketen is overgenomen. Wat mogen we trots zijn op al die idealisten die dwars tegen de heersende machten en krachten in hun eigen weg zijn gegaan. Inmiddels breed geaccepteerd (maar nog beperkt in praktijk gebracht): het besef dat de basis van een gezond landbouwbedrijf het bodemleven is, dat biodiversiteit geen luxe maar noodzaak is en dat dieren 'diereigen' gedrag mogen vertonen. Verder zijn we halverwege het ontwaken, dat onze gezondheid samenvalt met vitale ecosystemen; dat landbouw geen industrie maar cultuurgoed is; en dat duurzaamheid alleen kan gedijen binnen een associatieve, meer coöperatieve economie.

De hoop dat dit alles gemeengoed wordt is vooralsnog stukgeslagen op de alsmaar voortwoekerende concentratie van geld en lobbykracht in de agrochemie, de voedselverwerkende industrie en de retail. De aanhoudende prijsdruk leidt tot specialisatie en productieverhoging bij de boer om de race to the bottom op de – illusie van de vrije – markt vol te houden. Dat systeem is in alle opzichten uitgeput. Nederland zal een groot deel van de exportlandbouw achter zich moeten laten. **Wij kunnen in ons dichtbevolkte land de gezonde voorbeeldstadstuin van de wereld worden, waar voedselproductie, wonen, natuur, recreatie, zorg en behoud van natuurlijke hulpbronnen samenkomen.** De BD-landbouw is daarvoor bij uitstek

ervaringsdeskundige. De vermaatschappelijking van de landbouw begint bij burgers en boeren die lokaal laten zien dat het kan. Zonder vertaling naar de politiek kan het helaas geen gemeengoed worden. De biodynamische beweging heeft vanaf de zestiger jaren zelf haar afzet- en kennisstructuur opgezet, maar deze is de laatste decennia grotendeels opgeslokt in bredere structuren. Daarmee is er een deel van de autonomie en eigenheid van de BD (en nog sterker van de bio-landbouw) verloren gegaan. De afgelopen jaren ontstaat er vooral vanuit de agro-ecologische beweging weer een actieve stroom van onderop die de regie terugpakt. Met allerlei grondfondsen, ooit begonnen met

BD Grondbeheer. Met nieuwe vormen van CSA's (Community Shared Agriculture), zoals die vanaf de begintijd van de BD werden opgezet en nu in de vorm van onder andere Herenboeren een nieuw leven krijgen. Met actieve uitwisseling van ervaringskennis via zelforganiserende netwerken van jonge boeren, waar Warmonderhof en Louis Bolk Instituut ook bredere groepen zijn gaan bedienen.

Waar ligt 'onze' toekomst? Persoonlijk geloof ik dat het goed is dat biodynamische landbouw zich in bredere kringen beweegt en kijkt waar samenwerking mogelijk is voor lobby, onderzoek en markt, bijvoorbeeld vanuit netwerken als het Groenboerenplan, samen met NGO's. Maar tegelijk zal de BD-landbouw zich moeten blijven verdiepen en ontwikkelen. Daarvoor zijn nieuwe modellen nodig waar nog een hoge mate van autonomie en experimenteeruimte is. Vanuit Demeter willen we ons met deze vaak kleinschalige maar energieke initiatieven verbinden. Zo onderzoeken we of we een Participatory Guarantee System voor Demeter mogelijk kunnen maken voor bedrijven met lokale afzet. Op 20 november organiseren we een wetenschappelijk congres in het kader van 100 jaar biodynamische landbouw. Het gaat hopelijk nieuwe bouwstenen opleveren voor wat er nodig is om onze gezamenlijke idealen vorm te kunnen blijven geven. Een leefbare aarde doorgeven beginnend bij een levende landbouwcultuur.

Bert van Ruitenbeek
Directeur Stichting Demeter
Themaredacteur van dit nummer

Boer zijn toen en nu

De Lepelaar Fijnzinnigheid werkt toekomstbestendig

'Anno 1971' staat er op het krijtbord in de sfeervolle landwinkel van biodynamisch tuinbouwbedrijf De Lepelaar in Sint-Maarten (NH). Ruim een halve eeuw geleden startten Jan en Inge Schrijver hier als pioniers met de teelt van biodynamische groenten, kruiden en bloemen. Inmiddels heeft hun dochter Jorinde samen met venoot Joris Kollewijn het stokje overgenomen. Joris coördineert de landbouw en Jorinde de algemene bedrijfsvoering en de winkel. Hoe is de biodynamische beweging door de jaren heen veranderd en wat is het toekomstperspectief? We vragen het aan vader en dochter Schrijver.

Heeft het bedrijf altijd al De Lepelaar geheten?

"Toen ik het tuinbouwbedrijf in 1971 van mijn ouders overnam, heb ik het met een reden De Lepelaar genoemd. Als jonge jongen ging ik vaak met mijn vader mee naar onze akkers in Groot Geestmerambacht; voor de ruilkaveling was dat een gebied van vaarten en duizenden eilanden met akkertjes. Daar zag ik altijd lepelaars broeden en foerageren. Op de middelbare tuinbouwschool had ik de beste leraren die je maar kunt hebben. Die maakten duidelijk dat het gebruik van chemie op de lange termijn catastrofaal is voor de dieren om ons heen. Als boer wilde ik zo werken dat op z'n minst de lepelaar kon blijven bestaan."

Hoe kwam de biodynamische landbouw op je pad?

Jan: "Ik moest het familiebedrijf overnemen toen mijn vader ziek werd, dat werd van mij verwacht. Omdat ik zo tegen chemische bestrijdingsmiddelen en kunstmest was, ging ik op onderzoek uit. De boerenbedrijven die in die tijd zonder chemie werkten, waren gebaseerd op de Landbouw cursus van Steiner. Ik was niet meteen om, maar het prikkelde mij genoeg om het experiment aan te gaan. Op 1 van mijn 7,6 hectare ben ik begonnen met biodynamische landbouw."

Welke tegenkrachten speelden er toen?

Jan: "Mijn vader vond mijn keuze voor biodynamisch belachelijk. Dat is tien jaar lang een

gevecht geweest; dat was verre van leuk. Ik was een pionier maar voor de gangbare boeren was ik een provocateur. Volgens hen kon ik zonder kunstmest en chemie geen geld verdienen. Mijn manier van werken was inderdaad armoe troef maar daar hield ik mij niet mee bezig. Mijn grootste zorg was: hoe kan ik mooie gewassen telen, die niet te klein blijven of worden opgegeten door de slakken? Onze loonwerker was verbaasd over de hoeveelheid aardappels, die hij bij ons boven de grond haalde. Dat had hij niet verwacht. Vervolgens oordeelde men dat ik

'Vandaag heb ik op twee plekken kamille geoogst. De kamille van het land dat al 50 jaar biodynamisch is rook zó lekker, was zó mooi. De kamille van de omschakelingspercelen rook opvallend minder sterk. Dat je met je zintuigen kwaliteit kunt vaststellen, vind ik heel mooi.'

in de nacht kunstmest strooide. Als ik de preparaten uitbracht, zeiden ze: zie je wel, hij gebruikt gif. In de jaren 80 begon de acceptatie te komen; toen kwamen er ook wat meer biodynamische bedrijven bij."

Jorinde, jij hebt jarenlang als journalist gewerkt en bent in 2018 in het bedrijf gestapt. Wat was jouw motivatie?

Jorinde: "Ik heb betekenisvol werk hoog in het vaandel staan en kon dat niet zo direct in andere banen vinden. Waar de ontwikkeling van de biodynamische teelt een ontdekkingstocht voor mijn vader was, zo is het voor mij een ontdekkingstocht om een robuust bedrijf voort te zetten, waar ruim twintig mensen een goed inkomen uit kunnen halen. Het familiebedrijf voortzetten is ook een motivatie; ik vind het zonde als dat bij mijn ouders stopt. In tegenstelling tot mijn vader, wordt het niet van mij verwacht. Ook lever ik geen gevecht met mijn ouders over mijn visie op het bedrijf. In die zin heb ik het heel *easy*."

Welke impuls heb je in de afgelopen zes jaar aan dit bedrijf kunnen geven?

Jorinde: "In mijn vorige banen was ik communicatiemanager van lastige dossiers. Met deze kennis en ervaring zet ik in op het vertellen van het mooie verhaal van hoe wij werken, op professionaliteit van het team en een uitbundig gevulde winkel met gezonde en lekkere producten. Wij richten ons nadrukkelijk op iedereen, niet op een select groepje. Vanuit die visie hebben we onze winkel recent vernieuwd en omgebouwd tot een lichte ontmoetingsplek."

< Jan Schrijver geeft het 'stokje' door aan Jorinde

Welke maatschappelijke urgentie zie jij en hoe kan de BD-landbouw daar een rol in spelen?

Jorinde: “Ik ben net terug van vakantie in Denemarken. Wat mij overstelpt als ik in het buitenland ben, is de ruimte. Als je bewust omgaat met het ruimtegebrek dat we in Nederland hebben, moet je bedrijven in je land hebben die landschappelijk iets moois toevoegen. Dat zie ik als een urgentie waar de biodynamische landbouw een oplossing voor biedt. Gezondheid zie ik ook als urgentie. Gezondheid is ons fundament. Ik vind het schrikbarend hoe weinig groente mensen doorgaans eten. Daarnaast is het gemiddelde voedingspatroon ook nog eens eenzijdig: 75% van onze voeding is gebaseerd op negen gewassen, waaronder suikerbieten, tarwe, maïs en soja. Met onze biodynamische teelt nodigen we mensen uit voor veelkleurigheid en diversiteit op het bord. Daarbij groeien de gewassen bij ons in de volle grond, wat weerbaarheid aan de planten geeft. Wij geloven dat een sterke plant bijdraagt aan de vitaliteit van de mens. Biodynamische voeding kan bij uitstek een rol spelen in gezonde keuzes en je dagelijks goed voelen.”

Welke tegenkrachten spelen er nu?

Jorinde: “Het politieke klimaat zit niet mee. Daarnaast is er ook economische onzekerheid door de stijgende kosten. In de afgelopen jaren zijn grofweg alle kosten fors omhooggegaan. Denk aan: energie, rente, plantgoed, onderhoud, maar ook kleine dingetjes zoals pinkosten, verpakingskosten,

Jan Schrijver in de jaren 70 met kistjes groente. Tegenwoordig gaat de oogst weg in grote kuubskisten

etcetera. Tegelijkertijd moeten wij concurreren op een ongelijk speelveld. Zonder kunstmest en chemie oogsten wij minder kilo's per hectare, op land dat evenveel kost. Door onze manier van werken sparen we maatschappelijke kosten uit maar daar worden we niet voor gecompenseerd. De illusie dat er marktwerking is, is voor biodynamisch een risico. Ook kwalitatief personeel is een groot zorgpunt. Er zijn heus wel goede mensen, maar het reservoir waaruit wij kunnen putten, is veel kleiner dan vroeger. In het seizoen komt het erop aan en is het soms nodig om een avondje door te werken. Dat doordouwen, dat in dit werk nodig is, kan niet iedereen meer aanboren. Volgens mij is het heel gezond om af en toe hard te wer-

ken, ikzelf houd ervan.”

Als je terugkijkt op de afgelopen halve eeuw, hoe heeft de afzet zich ontwikkeld?

Jan: “De club consumenten was in de eerste tien jaar niet groot, maar het was ronduit hartverwarmend hoe ze mij steunden. Ze wilden zo graag dat boeren gingen omschakelen, dat ze uit idealisme extra betaalden voor omschakelingsproducten. De afspraken die ze met mij maakten kwamen ze na, en zelfs meer dan wat ze beloofden. Ze waren zo blij met de producten, die ik zelf naar Amsterdam bracht, dat motiveerde mij enorm. Het begon met één consumentenkring en later kwamen er kringen en winkels bij. Ik heb de winkels zien professionaliseren van reformwinkels naar biologische winkelketen.

De Lepelaar nu

‘Ik ben zo blij met een regionaal burgerinitiatief dat geld ophaalt om grond voor ons te kopen.’

Over de reguliere supermarkten ben ik vrij negatief vanwege de geringe prijs die zij betalen; slechts een paar dingen hebben leuk uitpakket, zoals de afzet van pompoenen. Hoewel de omzet van biologisch is gegroeid, had ik nooit gedacht dat het zo langzaam zou gaan.”

Welke kansen en uitdagingen zie je voor Joris en Jorinde met dit bedrijf?

Jan: “Wat wij produceren, moet betaalbaar blijven. Je moet zelf aan het stuur zitten, en niet de bank of andere partijen. Ik ben zo blij met een regionaal burgerinitiatief, dat geld ophaalt om grond voor ons te kopen. Nu de kwaliteit van personeel achteruitgaat maar de lonen wel stijgen, denk ik dat Joris moet

gaan nadenken over de inzet van robots. We zijn altijd een mensenbedrijf geweest, dat past het beste bij biodynamisch, maar we zeggen ook niet categorisch ‘nee’ tegen technologische oplossingen. De kansen die ik zie? De biodynamische landbouw heeft iets wat toekomstbestendig werkt: de fijnzinnigheid. Vandaag heb ik op twee plekken kamille geogst: op land dat al vijftig jaar biodynamisch is en op land dat in omschakeling is. De kamille van het biodynamische land rookt zó lekker, was zó mooi, in tegenstelling tot de kamille van de omschakelingspercelen, die rookt opvallend minder sterk. Dat je met je zintuigen kwaliteit kunt vaststellen, vind ik heel mooi. Ons lichaam is in zijn totaliteit afhankelijk van het fijnzinnige dat in planten en bodem speelt. Als je dat via biodynamische voeding meekrijgt, kunnen wij mensen beter denken en gezonder leven, dat durf ik rustig te zeggen.”

Welke kansen en uitdagingen zie jij voor dit bedrijf?

Jorinde: “We hebben het over tegenkrachten gehad, die zijn er genoeg. Maar als ik hier aankom en om me heen kijk, dan voel ik me vooral gedreven door de wind. Ik ben trots op wat mijn ouders en Joris hebben neergezet, dat voelt in heel veel opzichten als wind mee. Het gezegde ‘en de boer hij ploegde voort’ voelt hier anders. Ik vind hier meer dan voldoende speelsheid en werkgeluk.”

Meer info: delepelaar.com

Tekst en fotografie: Annelijn Steenbruggen, freelance-tekstschrijver en fotograaf

Activisten toen en nu **Kabouters en Extinction Rebels** strijden voor dezelfde landbouwidealen

Roel van Duijn en Lotte Opdam

Hoe werd er vroeger en hoe wordt er nu actiegevoerd voor het behoud van een leefbare planeet? En welke rol speelt de biodynamische landbouw in het verhaal van de actievoerders? Roel van Duijn (81), revolutionair van het eerste uur, en Lotte Opdam (25), rebel bij Extinction Rebellion (XR) Landbouw gaan hierover in gesprek. Ze ontmoeten elkaar bij Roel thuis in Zutphen, de stad waar hij sinds begin dit jaar woont. Lotte herkent zijn huis direct aan de tuinkabouter achter het raam naast de voordeur.

Lotte: 'Ik snap soms niet waarom we niet met z'n allen de straat opgaan'

L: Hoe zag de landbouw eruit toen je begon met actievoeren?

R: Mijn eerste actie was in 1961 tegen de atoombom. Net als XR nu blokkeerden we toen een kruispunt in Den Haag. Als stadsjongen had ik van landbouw nog nooit gehoord.

L: De Provo-beweging heb je zelf opgezet. Hoe is die tot stand gekomen?

R: Vanwege die 'ban de bom'-actie werd ik vlak voor mijn eindexamen van school gestuurd. Als je gestraft wordt voor actievoeren voor de vrede, dan moet er iets grondig mis zijn, dacht ik zo. Ik ging op zoek naar alternatieve opvattingen over de maatschappij en kwam uit bij het anarchisme. Volgens het anarchisme moet de revolutie door de arbeidersklasse worden gevoerd. Ik heb de arbeiderswereld opgezocht door aan de lopende band bij de Amstel Brouwerij te gaan werken. Maar de arbeiders voelden helemaal niks voor een revolutie, ze wilden gewoon werken voor een autootje en ijskast. Ik dacht: er moet een andere klasse voor de revolutie zijn. Zo kwam ik op het idee van het Provotariaat. We zijn in 1965 gestart met tien jongens en meiden en een stencilmachine. Ik zie XR als de nieuwe Provo-beweging.

L: Ik doe mijn best, ik doe mijn best! Waar zitten volgens jou de overeenkomsten?

R: XR bestaat voor een heel groot deel uit jongeren, die net als de Provo's een beetje los zijn van het systeem van geld verdienen. Ze zijn goed bij hun hoofd, hebben nog frisse energie en kunnen de maatschappij injecteren met ideeën, die tot echte verandering leiden. Jullie bouwen voort op onze traditie van actievoeren.

Roel: 'De biodynamische beweging moet meer infiltreren in de wereld van de politiek. Dit is een waarschuwing van mij gericht aan de biodynamische beweging'

L: Ondanks die traditie valt het mij tegen hoe lastig het is om mensen te mobiliseren. Ik denk dat veel mensen een bepaald niveau van comfort en vervreemding hebben gekregen, waardoor de noodzaak van actievoeren ook minder gevoeld wordt. Ik snap soms niet waarom we niet met z'n allen de straat opgaan. Hoe ben je op het idee van de Kabouterbeweging gekomen?

R: Toen Provo in 1967 doodging, raakte ik in een totale fysieke verlamming. Op doktersadvies moest ik op een boerderij gaan werken. Ik was een jongen van de asfalt-

V E R D I E P I N G

< Roel van Duijn, oprichter van de Kabouterbeweging, lanceert de eerste auto met een daktuintje dat de uitlaatgassen moet compenseren, herfst 1969 in Amsterdam

jungle en kende geen boerderijen. Wel kon ik mij herinneren dat mijn ouders brood van Loverendale aten. Dus dat woord zocht ik op in het telefoonboek, dat toen nog bestond. Ik kreeg een boer aan de telefoon, waarvan ik nu weet dat hij een biodynamische boer was en Matthias Guépin heette. Hij zei: je mag hier komen werken, maar dan moet je wel je baard afscheren. Ik dacht: alles of niets, ik moet mijn leven redden. Op een dag, toen ik de aardappelakker stond te schoffelen, werd op de naburige akker de aardappeloogst voorbereid met een aardappelloofklapper. Ik vroeg aan Matthias: moet bij ons morgen ook die aardappelloofklapper verschijnen? Hij zei: ben je gek, je hoort toch dat het een enorm kabaal maakt? Daarmee jaag je de kabouters van het veld, en die hebben we nodig voor de groei van de gewassen. Ik dacht: hemel, dat is het verlossende woord. Nu weet ik hoe het verder moet met de revolutie. Wij moeten kabouters worden en in harmonie met cultuur en natuur gaan leven. Dus heb ik de Kabouterbeweging opgericht, in 1969.

L: Een kabouter is een mystiek wezen. Heb je je weleens afgevraagd of mensen je daardoor minder serieus nemen?

R: Dat is een kant ervan, die ik natuurlijk ook wel eens heb ervaren. Bij de verkiezingen in Amsterdam werd het juist een enorm succes. Provo haalde in 1966 één zetel in de

gemeenteraad. Met het Kabouterplan kregen we in 1970 vijf zetels, dat was 12% van de stemmen! De Kabouterbeweging leidde tot een golf van belangstelling voor de biodynamische landbouw. Ik vertelde alsmaar het verhaal dat kabouters een grote rol in de BD-landbouw spelen. Wij openden ook Kabouterwinkels met biologische producten, tot verrukking van Matthias, die eindelijk meer omzette kreeg.

L: Heeft de associatie met kabouters ervoor gezorgd dat de geitenwollensokken-reputatie van de biodynamische landbouw in stand werd houden?

R: Wat is er tegen geitenwollensokken, niks toch? Je bedoelt dat mensen het sektarisch vinden? Dat is moeilijk te vermijden in een wereld van verlaafde consumenten, die vinden al snel iets sektarisch. Als je XR heet, dan benadruk je ook iets. Er zijn heel veel mensen die zeggen: dat zijn gekke mensen die op de ondergang van de wereld wachten, die zijn in paniek, die gaan uit hun dak, en die moet je niet serieus nemen.

L: Wat kan XR leren van de Kabouterbeweging?

R: Dat je er plezier in moet hebben. Of wil je een paar tactische tips? Je moet steeds met verrassingen komen. Onze actiegroep Wandelende Tak bijvoorbeeld brak het asfalt open om er bomen te planten. En ja, dan worden die bomen weer weggehaald, maar het had toch wel een grote symboolwaarde die doordringt tot mensen. Sinds die tijd worden er vele malen meer bomen geplant door gemeentes dan daarvoor.

L: Hoe houd je als actievoerder de moederin? Ik ben zelf nog niet moedeloos ge-

worden, maar er zijn wel momenten dat ik worstel.

R: Je moet bevrediging uit je eigen creativiteit halen. Zoals een kunstenaar een diepe voldoening haalt uit een mooi schilderij of muziekstuk, zo kun je dat ook hebben als je een leuke actie hebt gevoerd waar fantasie en overtuigingskracht uit spettert. En ja, het is natuurlijk leuk als je weerklank krijgt, maar je moet het resultaat ook afmeten aan de artistieke waarde.

L: Ja, dat herken ik wel, wij zijn ook continu op zoek naar originele acties om het publiek en de media te verrassen. Het handelsmerk van XR Gifvrij zijn mensen in bijenpakken. Het publiek associeert bijen met de natuur en iets liefdevols. Onze belangrijkste eis is een gifvrije landbouw en we voeren ook acties voor het introduceren van het verzorgingsbeginsel met betrekking tot gifgebruik, iets wat voor medicijnen al van kracht is. Dit betekent dat landbouwgif pas op de markt komt als er geen enkele reden tot zorg is. Het is nu 2024. Had je gedacht dat het zo ver zou komen met de klimaat- en milieucrisis?

R: Ik had eigenlijk gedacht dat het al eerder stuk zou lopen. Ik was nog somberder dan de realiteit heeft toegestaan. Ik had verwacht dat het hele ecosysteem aan het eind van de vorige eeuw zou instorten, maar het draagt ons nog steeds. De natuur heeft een wonderlijke kracht om ondraaglijke aanvallen toch te kunnen trotseren. Tot op zekere hoogte, want wereldwijd is de biodiversiteit vreselijk afgenomen, het klimaat verandert, de poolkappen smelten en in de bergen kan de sneeuw zich nog amper handhaven. Er zijn wel degelijk

grote veranderingen in de wereld, waarvoor de biodynamische boerenbedrijven maar kleine weerstandsnesten zijn.

L: Hoe kan de biodynamische landbouw zich beter op de kaart zetten?

R: De biodynamische beweging moet zich meer infiltreren in de wereld van de politiek. Dit is een waarschuwing van mij gericht aan de biodynamische beweging. Zij moet zich meer bewust zijn van de gevaren van de politieke macht en tegelijkertijd ook de mogelijkheden zien van constructieve politiek. Want de wereld bestaat niet alleen uit elfjes en kabouters, maar er wordt een politieke machtsstrijd gevoerd, van waaruit de landbouwpolitiek zich vormt.

L: Heb je nog hoop voor mijn generatie?

R: Ik heb altijd hoop, ondanks het feit dat de toestand van de wereld mij tot sombere conclusies zou neigen. Toen Navalny bedreigd werd, vroegen zijn vrienden aan hem: wat moeten we doen als je vermoord wordt? Hij zei: geef nooit op. Dat zeg ik ook tegen jou: niet opgeven! Er zijn ook gezonde krachten. Over de hele wereld zijn aardige en goedwillende mensen, die bereid zijn om mee te werken en die de waarheid onder ogen willen zien. Waar put jij hoop en bevrediging uit in dit werk?

L: Met het actievoeren zet ik mijn frustratie om in energie en heb ik het gevoel dat ik bijdraag aan verandering. Gemeenschapszin en burgerschap zijn voor mij belangrijke waarden. Met XR kan ik strijden voor een rechtvaardige wereld, waarin we zorgdragen voor onze medemens en de natuur. Net als de Kabouters strijdt XR dus voor harmonie tussen natuur en menselijke cultuur.

R: Ik vind het erg fijn dat je zo positief bent.

Actie van XR Gifvrij tegen bijenkiller glyfosaat, 4 oktober 2023 in Den Haag

Het is ook niet zo dat de mensheid voor het eerst in grote moeilijkheden verkeert. In de Middeleeuwen hadden we de pest, was er honger en leefden mensen heel kort. Toen ik werd geboren, vielen er vrij kort erna bommen op ons huis. Nou, dat was ook geen gezellige wereld, toch? Daarmee vergeleken kun je ook zeggen: we hebben het makkelijk, we zitten hier lekker wortelsap te drinken. Niks honger. We kunnen ons intellectueel verdiepen in de problemen die er zijn, maar ons leven staat niet direct op het spel. Overigens zijn de Kabouters nog niet weg. Kabouters hebben het geluk dat ze heel oud worden, gemiddeld 200 jaar, ik ben pas 81. Hahaha!

Tekst: Annelijn Steenbruggen

Wie is Lotte Opdam?

Lotte (1998) en haar broers en zusje zijn geboren op biodynamisch landbouwbedrijf Zonnehoeve in Zeewolde. In 2002 verhuisde het gezin naar Eindhoven, waar haar ouders biodynamische stadsboerderij De Gennep Hoeve hebben opgezet. Lotte wil boerin worden en studeert *Resilient food and farming systems* in Wageningen, waar ze ook woont. Om meer zicht te krijgen op de verhouding tussen mens en natuur studeert ze ook *Filosofie* in Amsterdam. Sinds 2022 is Lotte activist bij Extinction Rebellion Landbouw, waar ze samen met een vriend de campagnegroep XR Gifvrij heeft opgericht. Lotte schrijft artikelen over agro-ecologische landbouw.

Wie is Roel van Duijn?

Roel (1943) is activist, filosoof, schrijver en publicist. Hij was medeoprichter van Provo (1965-1967) en oprichter van de Kabouterbeweging (1969-1974). Hij zat voor beide bewegingen in de Amsterdamse gemeenteraad. Tot 2008 bleef hij politiek actief voor groene partijen, waaronder GroenLinks. Als intermezzo van zijn politieke loopbaan is hij zes jaar biologisch boer geweest in Groningen. Roel schreef 32 boeken, met als meest recente *Schoonvader van Poetins* geheim agent. Daarnaast is hij een belegenigd pianist en schaker, in 2024 werd hij snelschaak-kampioen van zijn woonplaats Zutphen.

Jola Meijer (76) volgde Warmonderhof in Warmond, Gineke de Graaf (66) in Kerk Avezaath en Juno von Schulz (22) in Dronten. Wat is hen het meest bijgebleven uit hun Warmonderhof-tijd?

Warmonderhoffers toen en nu

Warmond

Jola Meijer: Drie jaren leerling op Warmonderhof 1967-1970: het ontdekken van leven op het land, in een leefgemeenschap wonen, ontmoeten van bijzondere mensen en bevlogen BD-pioniers, te midden van prachtige natuur, ontvangen van schoonheid, aandacht en respect en een groot vrijheidsgevoel.

Ik zie een advertentie in de krant en krijg een prospectus toegestuurd met een foto van een meisje dat een kalfje voert ... dat wil ik. Ik wil graag koeien leren melken en het huis uit want ik ben 18 jaar. Nadat mijn moeder kennismemaakt heeft met de 'bijzonder aardige' directeur, mag ik naar die opleiding. Opgegroeid in de stad is het land- en tuinbouwwak nieuw voor mij en van BD of antroposofie heb ik nooit gehoord. Ik ken het begrip reformwinkel en dit is een MLTS zonder kunstmest en vooral veel leuke dingen.

De school met internaat huist op een idyllisch landgoed: Hagheweyde in Warmond. Het is een openbaring. Een lange oprijlaan met lindebomen, het grote huis, prachtige bloemborders, koffie-pauze onder bloeiende fruitbomen, varkens in de modderpoel zien wroeten, kippeneieren zoeken tussen brandnetels. Of na het oogsten op de tuin met de transportfiets met een groentekist voorop de bestellingen afleveren in de omgeving. Ambachtelijk werken heeft een grote glans. Het handmelken mag ik al leren in de eerste maand op school. Op een oude schoolfilm is nog te zien hoe mooi dat gaat. Inmiddels is dit weggezette romantiek, maar ik beleef nog die intense ontmoeting van het dier in de natuur en de levenskracht die dit geeft. Ook het gelukkige van een verlangen dat wordt vervuld, is een groot geschenk. Theorielessen en praktijk zijn even belangrijk,

net als schilderen, koorzang en feesten. Specialiseren hoeft (nog) niet. Rolf ten Siethoff leert onze klas het maken van de preparaten in de orangerie, een prachtig hoog gebouw. We moeten die eerste keer verschrikkelijk lachen vanwege die enge koeienschedels, hertenblazen en glibberige darmen. Maar de leerlingen die willen, mogen alle organen vullen. En ik mag mee naar allerlei plekken in het land om de bloemen ervoor te plukken op akkers, langs slootranden en bermen. Het is de impuls voor mijn latere preparatenwerk, onder andere in de preparatengroep van de BD-Vereniging. Hèt boek uit die tijd dat bevestigde dat onze BD-opleiding de goede keuzerichting was, is *Dode Lente* van Rachel Carson geweest. Zij beschreef de giftige uitwerking van het bestrijdingsmiddel DDT in de dieren en planten op de aardpolen. Pas vorig jaar hoorde ik haar biografie en was

verbijsterd. Haar hele leven is zij vervolgd met processen en haar onderzoekswerk getraineed.

Kerk Avezaath

Gineke de Graaf: Vandaag, 20 augustus 2024, heb ik mijn 'Warmonderhofdoos' van zolder gehaald. Ik zat op Warmonderhof op landgoed Thedingsweert van 1979 tot 1982. De doos bevat vooral stageverslagen en 'periodeverslagen'. Een periode duurde 3 weken en daarin hadden we elke ochtend les in dezelfde twee vakken. 's Middags gingen we aan het werk in

het bedrijf. Met vreugdevolle verbazing heb ik de handgeschreven verslagen zitten bekijken van onder andere sterrenkunde, plantkunde, embryologie en maatschappijleer. Alle leerstof schreven we zelf uit en véél tekeningen: van planten, zaden, wintertakken, bomen, koeien, schapen, hoorns, gebitten, embryo's, planeetbewegingen en ook van werktuigen en ma-

'Ik ontdekte dat mens en wereld een mooi, zinvol en samenhangend geheel vormen'

chines. De lesstof ging dus helemaal door ons heen: via hoofd en hart naar de pen en potlood in de hand en kwam zo op papier terecht. En altijd ook persoonlijke reflectie op de periode in een uitgebreid nawoord. Bijvoorbeeld over welke antroposofische inhouden wel of niet resoneerden bij mij: driegelede en viergelede mens wel, preparaten (toen nog) niet. Ook alle

belevingen op de stages werden verwerkt via tekst en tekeningen. En bij ieder verslag een geschreven feedback en beoordeling van de docent.

Terugkijkend naar mezelf in die periode zie ik een zoekende ziel die zich afvraagt waar het over gaat in het leven. Op Warmonderhof ontdekte ik dat mens en wereld een mooi, zinvol en samenhangend geheel vormen; dat werd met enthousi-

Dronten

Juno von Schulz: Als zeventienjarig meisje uit Amsterdam betrad ik Warmonderhof. Met als doel: ik wil weten hoe ik voor mijzelf en mijn familie kan zorgen, hoe ik voedsel kan verbouwen. Tijdens Warmonderhof ontdekte ik hoeveel hierbij komt kijken. Van aaltjesschema's tot vruchtwisselingen, van sterrenkunde tot beregningsinstallaties. Hier leerde ik ook wat het is om hard te werken en daarvan te genieten. Ik leerde mensen kennen, die ik zonder twijfel vrienden voor het leven noem. Ik leerde wat het is om verliefd te zijn. Ik leerde mijzelf beter kennen.

Nu ik Warmonderhof in 2024 heb afgesloten is de biodynamische landbouw honderd jaar. Daarmee staat dit jaar symbool voor terug kijken en kijken naar de toekomst. Werken aan het BD-museum op het BD Feest van de Eeuw op Warmonderhof bracht daar een mooie mogelijkheid voor.

In deze zoektocht naar verborgen verhalen en schatkisten gevuld met foto's voor het museum, kwam ik erachter dat de biodynamische landbouw is opgezet om de aarde en de mens-

asme en verve uiteengezet door de leraren: van Willem Beekman leerde ik dat je de vijfster die Venus aan de hemel tekent in de plantenwereld terugvindt in de vorm van alle dicotyle bloemen. Nico Torenstra liet ons boeren interviewen en opschrijven wat ons eigen mens- en wereldbeeld was, voordat hij ons inwijdde in de antroposofische kijk erop. In de embryologielessen van Jan Diek van Mansvelt werden we gedrenkt in ontwikkelingsbeelden van de mensheid: de driegele-

Juno voor het BD-museum

heid te etheriseren: de aarde en alle levensniveaus ontwikkelen zich naar een volgend, hoger stadium, een hogere frequentie. Het dode, fysieke valt weg: steen wordt plant, plant wordt dier, dier wordt mens, mens wordt engel. Dit is de overgang naar de Jupiter fase.¹ Deze aarde-ontwikkeling hangt af van de inzet van de mens. Vele puzzelstukken kwamen samen en ik begon te begrijpen waar de BD-landbouw om draait.

In mijn tijd op Warmonderhof heb ik het com-

ding van het fysieke, de scheiding der geslachten, de geest die zich met het lichaam verbindt. Van Matthias Guépin herinner ik me dat hij bovenop een mesthoop staande zei: een boer hoort altijd een mes en een strotouwtje in zijn zak te hebben! Met een rugzak vol inspiratie en proviand voor onderweg verliet ik de Warmonderhof: ik leerde er me te verbinden met werk, de liefde voor de aarde en de landbouw en werd er gevormd als mens.

plete beeld van de biodynamische landbouw niet meegekregen. Voor mij was er een tastbaar beeld gekomen wanneer we bijvoorbeeld zelf onderzoeken zouden doen waar levenskracht zichtbaar wordt, met chroma's of stijfbeelden. Het beeld zou completer worden wanneer natuurwezens worden betrokken bij de uitleg van preparaten. Wanneer er uitgelegd zou worden waarom de BD-landbouw juist nu zo belangrijk is in de aarde-mensheid-ontwikkeling.

Dit zijn onderwerpen die de kern van deze beweging vormen. Omdat er naar mijn idee een incompleet beeld gegeven wordt, verlaten vele studenten de opleiding als biologische boer. Wat al heel goed is, maar daardoor dooft de kern van deze beweging wel.

Warmonderhof legt als opleiding biodynamische landbouw de basis voor alle studenten. Hoe mooi zou het zijn als het etheriseren van de landbouw voor de aarde en de mensheid, weer een bewust doel wordt, als gezamenlijke ontwikkelingsweg van docenten en studenten.

Tekst: Jola Meijer, Gineke de Graaf en Juno von Schulz

¹ Zie ook *Unser Weltensystem*, Willy Conrad

Energieke veranderaars komen van Warmonderhof

Warmonderhof biedt uiteenlopende opleidingen aan op het gebied van biodynamische gemengde landbouw en teelt. Zowel voor jongeren als voor volwassenen zij-instromers is er voldoende aanbod om in een aantal jaar tijd de vakkennis te verzamelen om deel te gaan uitmaken van een groep energieke veranderaars die hun bijdrage willen gaan leveren aan een toekomstbestendige landbouwsector.

Åsa Hulbækdal Hauffen (18)

"Ik vind het belangrijk dat ik hier leer hoe ik mét de natuur kan boeren. Dat is toekomstgericht voedsel produceren. Verbinding is wel een thema voor mij. Voor ons als toekomstige werkers in de landbouw, maar ook voor andere mensen, is het belangrijk dat we verbinding maken, en houden, met de aarde en met de dieren; dat we die connectie sterker maken. Dat zal ons helpen bij het oplossen van de klimaatssituatie in de wereld."

Thijs van der Ent (24)

"Tijdens onze fietsexcursie bezochten we een bedrijf dat heel veel doet aan ecosysteemdiensten. Het boeit mij mateloos dat je als boer diensten kan leveren aan de maatschappij op het gebied van schoon drinkwater, frisse lucht en biodiversiteit. Daar ga ik een bedrijfsplan op maken. De boer als natuurbeheerder, die ook mensen voedt en de omgeving verzorgt. Dát wil ik worden."

Erik Dubbink (44)

"Ik geloof dat er in de toekomst meer mensen zullen sterven aan inactiviteit en voedinggerelateerde ziekten en kwalen dan aan iets anders. Goede landbouw wordt heel belangrijk. De reden dat mensen in de 'Blue Zones' in de wereld een hoge leeftijd bereiken is: genoeg fysieke arbeid, naast een voedingspatroon van puur en onbewerkt eten. Dat zegt toch voldoende?"

Warmonderhof wordt gevormd door Aeres MBO Dronten Warmonderhof en Stichting Warmonderhof. Vanaf oktober zijn er maandelijks open dagen voor geïnteresseerden in scholing en training op het gebied van biodynamische land- en tuinbouw.

www.warmonderhof.nl/agenda

In de 70er jaren werden veel biowinkels gezamenlijk gestart door groepen consumenten, zoals Pee Pastinakel in Wageningen. De meeste winkelcollectieven verdwenen in de jaren 90. Anno nu zijn veel winkels bij een keten aangesloten (38 bij Odin en 89 bij Ekoplaza), naast ca 185 zelfstandige winkels. Maar in Maastricht zien we hoe bij Gedeelde Weelde de collectieve aanpak – in een nieuw jasje – floreert.

Samen winkeliers

1974 - Pee Pastinakel

Natuurvoedingswinkel Pee Pastinakel (vernoemd naar de tui-nierende dwerg in de Heer-Bommel-verhalen) ging in 1974 van start vanuit twee initiatieven: enerzijds jongerencentrum Jokari waar vrijwilligers macrobiotische maaltijden kookten en ook droogwaren verkochten aan belangstellenden, en anderzijds 'de BD-werkgroep' die elders in Wageningen groenten teelden op 'Het Landje'. Ze verdeelden de oogst vanuit een garage aan een consumentenkring. De krachten werden gebundeld en een winkelpand werd gevonden. De klanten klusten mee en legden geld in. Ze hadden inspraak, dachten mee over het assortiment en voelden zich heel betrokken.

De twee bloedgroepen – macrobiotiek en BD-landbouw – zochten compromissen: de grutten en granen uit het Jokari-assortiment waren niet altijd biologisch en de witte BD-suiker paste niet in een macrobiotisch menu, evenmin als de melk die in 1980 in de winkel kwam, toen de eerste BD-melkfabriek van start ging. Sommige klanten hadden een voorkeur voor EKO, anderen voor BD: dat waren in de jaren 70 en 80 nog twee gescheiden stromen, die elk hun eigen 'verdeelcentra' oprichtten als schakel tussen winkels,

Het winkelpand van Pee Pastinakel

boeren en andere producenten. Officieel nam de ledenvergadering alle beslissingen, zoals over het assortiment, maar daar konden de winkelmedewerkers vaak niet op wachten. Ook kregen ze geregeld commentaar van consumentleden over foute producten of hoge prijzen. Daarom wilden ze, net als bij andere bedrijven in die tijd, overstappen op 'arbeiderszelfbestuur'. De ledenvergadering wees dit echter af, waarop de spanningen zo ver opliepen dat Vereniging Pee Pastinakel zichzelf ophief.

De medewerkers gaven het arbeiderszelfbestuur vorm en richtten in 1982 Coöperatieve Vereniging De Sprankel op met vier leden/winkelmedewerkers. Veel klanten bleven zich verbonden voelen met 'hun winkel'. Ze hielpen mee met de verbouwing, bleven hun boodschappen vooruit betalen via het

Compost-uitdeel-actie voor de winkel van Gedeelde Weelde

Klantenboek en leenden de winkel geld.

De discussies bleven: moet het BD-vlees van de nieuwe slachterij De Groene Weg in de schappen liggen? De vegetariërs waren daar niet blij mee. Uiteindelijk hield de medewerkerscoöperatie het slechts twee jaar vol. In 1985 ging de winkel verder als maatschap van ondernemers. Er volgden fases als eenmanszaak, Commanditaire Venootschap en Food Community. Nu is de winkel onderdeel van Foodcoop Odin.

Tekst: Ellen Winkel

2019 - FoodCoop Gedeelde Weelde

De naam van deze coöperatief georganiseerde biologische winkel in Maastricht reflecteert de idealen die ze uitstraalt: weelde delen. In 2019 slaan, na het oprichten van een succesvolle coöperatieve groentetuin (CSA), vijf lokale ondernemers de handen nogmaals ineen. Vanuit de gedachte 'als het lukt om zo'n tuin op te zetten, wat kunnen we dan nog méér bereiken?' leidt hun zoektocht tot een coöperatieve winkel met klanten, producenten en werkers als leden. Open voor iedereen en met leden die bijdragen aan de missie: samen een bijdrage leveren aan de transitie van de landbouw en een eerlijke economie. Uitgangspunten zijn: *earth care, people care & fair share* (zorg voor de aarde, zorg voor elkaar en eerlijk delen).

Hoe gaat dat vervolgens, hoe organiseer je zo'n initiatief? In het begin zijn de lijnen kort. Initiatiefnemers vinden elkaar zonder woorden in hun overtuigingen en stralen dat af op enthousiaste leden die zich aansluiten. Er worden statuten en een ondernemingsplan geschreven, financiering geregeld, een locatie gevonden en veel samen geklust. Extra ondernemers worden aangetrokken. In werkgroepen denken ondernemersleden en meewerkende leden samen na over de aanpak.

Inmiddels zijn we vijf jaar verder. De sfeervolle winkel in de voormalige keramiekfabriek 'de Sphinx' aan de rand van het historische centrum, groeit als kool. Met 348 leden, waarvan 13 ondernemers en zo'n 100 meewerkende leden op de winkelvloer en achter de schermen, rijst de omzet boven verwachting. Hiermee ontstaan ook vragen als 'Hoe houden we iedereen op één lijn?' en 'Hoe blijft iedereen bewust van het oorspronkelijke idee?'. Het antwoord ligt in de organisatie van verbindende en verdiepende activiteiten. Aandacht hebben voor elkaar - en de uitgangspunten - voedt de gezamenlijke visie. Samen wakker blijven voor wat de coöperatie nodig heeft aan passende structuren en processen, hierin lerend en ontwikkelend zijn met voldoende tijd en ruimte voor gezamenlijke reflectie. Het samenwerken is een continu proces, het werk is nooit 'af'. Gedreven door de vraag van klant en producent, gedragen door idealen en de gemeenschap.

Wie de winkel binnenstapt voelt de trots van de mensen die er aan het werk zijn. Trots op die mooie plek waar met liefde gecreëerde producten te koop zijn, waar altijd een fijne sfeer hangt en waar mensen gezelligheid vinden: pure weelde.

Bekijk de film *Gedeelde Weelde - Power of community* op gedeeldeweelde.nl/gedeelde-weelde-power-of-community/

Tekst: Lea Balliël en Madieke Schoots, mede-ondernemers Gedeelde Weelde

De oogst van ... Collegiale Toetsing Meer verstillings inlassen

Demeter boerderij De Wassende Maan in Astene-Deinze (B) bestaat 45 jaar, wat in september met een feestelijke open boerderijdag is gevierd. Van die 45 jaar is Stefan Derdelinckx (55) reeds 26 jaar tuinder op het bedrijf. Ik tref hem op een zonnige augustusdag, waar hij met twee collega's en begeleid door zuiderse muziek courgette aan het planten is.

De boerderij is 12 ha en daarvan is ongeveer 5 ha groenteteelt, 5 ha grasklaver en 1 ha akkerland. Hun teelten raken voor 100% verkocht via eigen verkoop: groenteabbonementen, webshop en winkel. Samen met zijn collega's Matthias en Cies is Stefan verantwoordelijk voor de groenteteelt.

Work-life

Voor Stefan is de oogst van Collegiale Toetsing de veiligheid van een groep die al zoveel jaren samenkomt. Het is een soort openheid, waarbij je alles kunt delen met elkaar, zowel op bedrijfsp vlak als persoonlijk vlak. Dit is van zeer grote waarde. Hij herinnert zich een bijeenkomst waarbij gepolst werd naar de work-life-balance. Hij vond het confronterend om de andere boeren te horen en besepte de luxe om zich als werknemer te beperken tot ongeveer 40 uur per week. Toch is het zeer dubbel. Soms zou hij net iets meer willen doen om bepaalde dingen op orde te houden, maar aan de andere kant krijgt hij ook de vrijheid om in het weekend de boerderij los te laten.

Hij gelooft in landbouw samen met anderen en zou het niet alleen willen doen, dat is niet meer van deze tijd, vindt hij.

Even uit de rush

De gesprekken in de groep gaan over wat wezenlijk is op de boerderij en door de uitwisseling met elkaar worden bij Stefan dingen wakker gemaakt. Zo zou hij graag momenten van verstillings en overschouwing op de boerderij willen inlassen. Dat is ook nodig, willen er geen dingen verloren gaan of niet opgemerkt. Ook andere BD-aspecten, zoals de preparaten, zijn zeer waardevol, maar vragen veel tijd om het goed te doen. Hij beseft dat hij er eigenlijk meer tijd voor moet nemen, maar is niet het type dat dit gemakkelijk toelaat, want voor zijn collega's gaat het praktische werk voor. Toch denkt hij dat hij zich dat wel zou mogen toe-eigenen, als functie binnen het bedrijf, omdat hij er al zo lang is. Hij gelooft dat dit tot in het economische zijn vruchten kan afwerpen. Als een plek mooi oogt en goed aanvoelt, trekt dat

ook mensen aan. Dat is precies wat ze met de boerderij willen: een plek waar mensen naartoe komen om iets te beleven of gewoon te zijn.

Koeien en bloemen

De boerderij wilde al jaren koeien houden, maar het was er nooit van gekomen. Tot er vorig jaar via een inscharringscontract een tijdlang koeien van collegaboerderij De

Zonnekouter liepen. Meegaan in de rust van die dieren bracht Stefan rust bij zichzelf. Bij dieren kom je al snel bij hun wezen en op die manier bij het kosmische. Zo kan je ook met planten beter contact maken, merkte hij. Stefan hoopt dat er in de toekomst terug koeien mogen komen.

Ook wil hij iets gaan doen met bloemen. Als bioloog van opleiding heeft hij altijd iets met bloeiende planten gehad. Hij is er wat vanaf

gegroeid door met groenten bezig te zijn, die niet mogen bloeien. Maar het komt terug, voelt hij. Als mens maak je cirkels, dat is de rijkdom van ouder worden.

Tekst en foto: Katrien Dobbelaere.
Katrien is oprichter en verzorger van De Zaailing in Oost-Vlaanderen, waar zij bouwt aan een natuurinclusief voedselsysteem

Collegiale Toetsing en BD-beroepsontwikkeling

Een van de vruchten van 100 jaar biodynamisch is Collegiale Toetsing, waarbij boeren in groepen elkaars boerderij bezoeken en met elkaar uitwisselen hoe zij de BD-idealen op hun bedrijf verder kunnen ontwikkelen. Dit is onderdeel van de Demeter certificering. Daarnaast biedt de Biodynamische Vereniging 'BD-beroepsontwikkeling' in de vorm van interview- of themagroepen of individuele coaching. Interesse om mee te doen aan BD-beroepsontwikkeling, als deelnemer of als coach? Kijk op bdvereniging.nl/doe-mee

Antroposofie voor jongeren

Samen grotere verbanden zien

Jongeren uit de hele wereld – onder andere uit Amerika, Tanzania, Japan, Georgië, Letland, Argentinië en België – kwamen in mei op Warmonderhof bij elkaar voor de driedaagse Youth Education Days (YED), gevolgd door vier dagen Co-Workers Gathering. Walter van Groningen van BD Jong doet verslag.

Bij de **Youth Education Days** waren 60 deelnemers uit 15 landen. Zij zijn als pionier of als ervaringsdeskundige betrokken bij jongerenprogramma's en educatie voor jongeren vanaf 18 jaar. Het werd georganiseerd door de Iona Stichting en de Jeugdsectie van de Algemene Antroposofische Vereniging in Dornach.

Hierna volgde de **Co-workers gathering**, bedoeld om het werk van lokale Jeugdsecties samen te brengen, waar ik zelf ook aan heb deelgenomen (de meeste andere deelnemers deden aan beide bijeenkomsten mee). De eerste dag stond de vraag centraal: 'Wanneer kan antroposofie vruchtbaar zijn voor jonge mensen?' Hier kwamen

Je kunt beter
samen een berg
beklimmen dan
over antroposofie
spreken

verrassende beelden naar voren. Zoals: het is beter om samen een berg te beklimmen, dan over antroposofie te spreken. Met andere woorden: Antroposofie doen! Hier kwamen we op uit na een lezing door Nathaniel Williams (leider van de Algemene Jeugdsectie) over drie artikelen van Maria Röschl-Lehrs, gebundeld onder de naam *'The second man in us'*. Zij was in 1924 de eerste voorzitter van de Jeugdsectie en werkte intensief met Rudolf Steiner samen. Ze schreef dat voor de ontwikkeling tussen 21 en 28 jaar creativiteit, spontaniteit en beeld-denken het belangrijkste zijn. En dat een te abstracte benadering in deze periode juist afbrekend werkt op de ziel. Steiner wilde zelfs, in samenwerking met Maria Röschl-Lehrs, *Filosofie van de vrijheid* meer beeldend herschrijven voor jonge mensen. Het huidige boek is

namelijk bedoeld voor de zielsgesteldheid vanaf 28 jaar.

Voor mij persoonlijk gaf dit veel inzicht, waarom veel leerlingen op de Warmonderhof vaak sceptisch zijn of moeite hebben met de lessen in het vak antroposofie, of met het begrip als zodanig. Zelf ben ik daar vijf jaar geleden afgestudeerd en ik vond de antroposofie-lessen vaak abstract. De opgave is duidelijk: zelf een levendiger begrip vormen over (grondslagen van) antroposofie. Hoe? Ik denk dat het begrijpen van dit verhaal en zelf blijven werken om in beelden te denken, spirituele ervaringen uit te wisselen, te leren samenwerken (bijv. samen een berg beklimmen) enorm belangrijk is. Begrip of bewustzijn voor de spirituele werkelijkheid (beelden, intuïties, gevoel) kan vroeg of laat ontstaan, als de juiste omstandigheden maar worden gecreëerd.

Wat volgens Steiner ook belangrijk is voor jonge mensen, is om grotere verbanden te zien in het leven. Bijvoorbeeld dat er een relatie is tussen het zonneritme en het hartritme, of tussen de bewegingen van de maan en de plantengroei. Dit kan de basis vormen voor verder eigen onderzoek, en kun je integreren in alle vakken, zoals bijvoorbeeld in bodemkunde, techniek en economie. Essentieel daarvoor is wel een eigen enthousiasme voor de materie vanuit de docenten.

Ik vind het bijvoorbeeld heel mooi hoe Tannis Helliwell heel beeldend over haar ervaringen met natuurwezens vertelt. Het beeld dat natuurwezens de planten verzorgen,

vind ik mooi. Iedereen kan beelden kiezen die bij hem of haar passen. Ze hoeven elkaar ook niet uit te sluiten. Hier kun je samen over in gesprek gaan! De Landbouwcurcus biedt ook tal van beelden om bij aan te sluiten. Dit biedt een veel bredere benadering dan de (gangbare) natuurwetenschap als enige werkelijkheid te beschouwen.

De andere dagen presenteerden de deelnemers aan elkaar waar zij mee bezig zijn. Wat er voor mij uitsprong was een project in Georgië. Enkele jongvolwassenen, die zich 'Parzival groep' noemen, hebben een soort weekend-school opgezet, waar ze activiteiten aanbieden zoals werken in de moestuin, in een atelier, koken, enzovoorts. Mensen die zoekende zijn, vinden daar weer zingeving. De initiatiefnemers werken vanuit antroposofische inspiratie, maar jongeren die er komen weten dat vaak niet. Ze doen antroposofie zonder het uit te spreken. Meer info hierover staat op instagram ([youth.society.parzival](https://www.instagram.com/youth.society.parzival)) of via youthsection.org/en/news/georgia-a-center-of-the-world

Dat we kampeerden in grote safaritenten op het terrein van de Warmonderhof droeg enorm bij aan een relaxte sfeer. Ook het samen koken, meewerken op het land, kunstzinnige activiteiten en een bonte avond gaven voor mij een gevoel van verbondenheid.

Heb je interesse om mee te doen met BD Jong? Mail bdjong@bdvereniging.nl

Tekst: Walter van Groningen (BD-Jong) en Ellen Winkel

Ontsteek je innerlijk vuur op de Michaëldagen

Bij de Michaëldagen, van 27-29 september 2024, ontmoeten jongeren elkaar. Centraal in 2024 staat de vraag: hoe kan ik vertrouwen op wat ik innerlijk beleef en van daaruit tot handelen komen? We beschouwen dit innerlijk vertrouwen als een vuurtje dat kan oplaaien en verwarmen, of opbranden en uitdoven. Wanneer je enthousiast wordt, wordt het innerlijk vuur opgestookt, en wanneer je boos bent groeit het uit tot een nietsontziende vlam. Soms dooft het vlammetje bijna uit, en kruip je krachteloos onder de deken weg. Of laait het weer op als je iemand ontmoet die jouw vuurtje weer weet op te stoken. Wat kun je verwachten? Lezingen, werkgroepen, allerlei activiteiten, zingen, kampvuur, kamperen. Locatie: Anna's Hoeve in Epe. Info en aanmelden: michaeldagen.nl/

Het leven zien

zien wat je ogen niet zien

"Dit onderzoek zou verboden moeten worden", zei een Joegoslavische professor – terwijl hij op een stoel ging staan – tijdens de presentatie van het afstudeeronderzoek van Jan Diek van Mansvelt en Ferdie Amons over homeopathische verdunningen, begin jaren 70 bij de Universiteit van Amsterdam. Je kunt vragen stellen bij methodes of uitkomsten van onderzoek, vonden Ferdie en Jan Diek, maar een onderwerp verbieden als het je niet aanstaat? Ze waren verbijsterd. Dit gaf hen de impuls om het Louis Bolk Instituut op te richten in 1974, waar onconventioneel onderzoek mogelijk zou zijn. Onderzoek naar 'het leven' was wat Jan Diek dreef. "Landbouwwetenschappen zijn in wezen levenswetenschappen", zei hij in zijn inaugurele rede bij zijn start als bijzonder hoogleraar in de alternatieve methode van land- en tuinbouw aan de Landbouwhogeschool te Wageningen in 1982. Kers op de taart van het lesaanbod van deze leerstoel was het – voor Wageningen zeer onconventionele – practicum fenomenologie.

Fenomenologie. Onbevangen waarnemen. Eindeloos vaak steeds maar weer kijken, onder wisselende omstandigheden. Totdat je op een

gegeven moment 'het leven' van een koe of een klaver gaat 'zien'. Met het blote ook zien we geen groei of ontwikkeling. We kunnen wel een voorstelling maken van hoe een klaproos tot bloei komt, verwelkt en een zaaddoos vormt, nadat we op verschillende momenten naar klaprozen hebben gekeken, beschrijft Jan Diek in zijn laatste boek *Wonderen van Ontwikkeling*. Je kunt timelapse-opnamen van groeiende planten bekijken, maar dat is niet hetzelfde. Door zelf, denkend, de waarnemingen van een tarweplant door de tijd heen samen te brengen, gaat die tarwe voor jou innerlijk leven. Het is geen 'ding' meer. Respectvol kun je die plant, het gewas, een hele boerderij, een landschap, met 'jij' aanspreken. En ze gaan tot jou spreken. Je ziet of hoort wat je ogen niet zien. Het leven. | Tekst: Ellen Winkel

Jan Diek van Mansvelt is 22 juli 2024 overleden. Een 'In Herinnering' over hem is als speciale digitale nieuwsbrief aan de leden van de Biodynamische Vereniging gestuurd. U kunt het nalezen via bdvereniging.nl/actueel/nieuws. Een tiental mensen die mooie herinneringen aan Jan Diek hadden, hebben deze ingestuurd. Ze staan onder de 'In Herinnering'.

BERT BOERT

© 2024 Kamaurkai/Comichouse.nl

Verbeeldend verbinden Zo denken en werken boeren. Een verkennende studie met biodynamische boeren

Het is duidelijk dat er grote veranderingen moeten komen in de huidige landbouw. BD kan daarin een voorbeeld zijn, maar er wordt niet gezien wat daar in wezen gebeurt. Hoe maak je zichtbaar hoe biodynamische boeren denken en werken? Op verzoek van de BD-Vereniging hebben Geert-Jan van der Burgt en Albert de Vries hiernaar onderzoek gedaan.

Bij omschakeling merken boeren dat er innerlijk een andere denk- en werkwijze en daarmee wereldbeeld groeit. Het gaat om een ontmoeting tussen wezens, over het verzorgen van niet-meetbare zaken, het gaat om een levenshouding.

De conclusie van de onderzoekers is dat het niet alleen gaat om kennis, maar hoe je met die kennis omgaat. BD-boeren laten hun handelen niet bepalen door cijfers, die afstand creëren, maar door beelden die meteen op het gevoel werken. Karakteristiek is: eerst terughouden (nog even niets doen), dan een beeld vormen en vervolgens een verbinding creëren. Het onderzoek geeft talloze voorbeelden van deze denk- en werkwijze en hoe boeren deze in de praktijk toepassen.

Het meebewegen en je verplaatsen in het andere behoort tot de basishouding en basistechniek van de biodynamische

NIEUWS UIT DE BIODYNAMISCHE VERENIGING

boer. Bijvoorbeeld het 'in de huid kruipen' van een onkruid, zodat het verandert van een probleem in een interessant voorbeeld om van te leren.

Timing ontwikkelen om het juiste moment aan te voelen kun je leren in de praktijk. Door ruimte en tijd te geven aan innerlijke en uiterlijke processen, niet in paniek raken als alles nog niet duidelijk is, resulteert dit in het in balans brengen van een stuk land of een composthoop.

Ook het verbinden met consument en leverancier werpt zijn vruchten af. Door een vertrouwensband kan bijvoorbeeld een systeem van solidaire betaling werken of wordt er rust gecreëerd bij een boer vanwege de persoonlijke band met een leverancier van stro of voer.

Om deze vaardigheden aan volgende generaties mee te geven kunnen biodynamische boeren

meer bij opleidingen betrokken worden. Door studenten aan te moedigen aandacht te hebben voor elkaars intuïtieve handelingen kunnen zij elkaar inspireren in hun eigen, individuele zoektocht, in het bedrijf en als mens.

Het boekje is gratis te downloaden via bdvereniging.nl/projecten

Hetty Bruins

Wetenschappelijk congres 100 jaar BD

Op 20 november sluiten we het jubileumjaar af met een wetenschappelijk congres op 20 november in Antropia (Driebergen). Wat heeft de biodynamische landbouwmethode, die zich over de hele wereld heeft verspreid, na 100 jaar opgeleverd? Welke focus kiezen we voor de toekomst?

'Resultaten en relevantie van 100 jaar biodynamische landbouw voor landbouw en samenleving' staat centraal op dit congres. Wetenschappers en onderzoekers van het Louis Bolk Instituut en de Universiteiten van Kassel, Utrecht en Wageningen dragen hieraan bij, én natuurlijk onze eigen onderzoekers en ervaringswetenschappers, de BD boeren zelf. We zetten de resultaten in historisch perspectief, we onderzoeken de betekenis van de BD landbouw voor de huidige tijd en bespreken in interactieve workshops de uitdagingen voor morgen.

Keynote speaker is onderzoeker dr Jürgen Fritz van de Universiteit in Kassel, waar hij biodynamisch landbouwonderzoek coördineert. Hij presenteert (in het Nederlands) nieuw wetenschappelijk onderzoek naar de invloed van biodynamische veldpreparaten op het bodemleven en de plantengroei. Uit

dit onderzoek blijkt dat de hoeveelheid micro-organismen in de bodem kan toenemen door preparatengebruik. Hierdoor neemt de bodemgezondheid toe wat de groei van gewassen bevordert. Ook toont Jürgen Fritz resultaten van 45 jaar vergelijkend veldonderzoek van het Zwitserse onderzoeksinstituut FIBL tussen gangbare, biologische en biodynamische teelten.

Het Louis Bolk Instituut heeft in aanloop naar dit congres een sociologisch onderzoek gedaan onder meerdere generaties biodynamische boeren in ons land over hun motivatie en vraagstukken. Onderzoekers Charlotte Sederel en Iris Flamand presenteren hun bevindingen, gebaseerd op gesprekken met groepen boeren en een enquête die door ruim 70 boeren is ingevuld.

Het congres is bestemd voor iedereen die geïnteresseerd is in een pioniersbeweging die

Keynotespeaker Jürgen Fritz toont in onderzoek aan dat preparaten het bodemleven bevorderen

wereldwijd voor vernieuwing en inspiratie heeft gezorgd. Naast onze eigen boeren en iedereen die in onze voedselketen werkzaam is, worden nadrukkelijk ook mensen uitgenodigd vanuit diverse onderzoeksgebieden en beleidsmakers die de voedseltransitie mede vorm moeten geven op lokaal, provinciaal of landelijk gebied.

Het congres wordt georganiseerd door Stichting Demeter i.s.m. Louis Bolk Instituut, Biodynamische Vereniging, Antroposofische Vereniging, Aeres Warmonderhof en Universiteit van Utrecht/Future Food Systems. Kijk voor het programma op de achterzijde van deze Dynamisch Perspectief.

KLETT-LEZEN Samen op weg naar Landbouwkunst

Het boek van Manfred Klett *Van Agro-industrie naar Landbouwkunst* is een bron van wijsheid en inspiratie, maar geen eenvoudige kost. Daarom organiseren we deze winter het zogenaamde Klett-lezen. Iedereen – boer en burger – kan meedoen aan leesgroepen. Tot nu toe zijn er rond Zutphen, Schoorl, Driebergen en Almere/Flevopolder voldoende aanmeldingen om

van start te gaan, maar extra mensen zijn welkom. Verder zijn er aanmeldingen uit het hele land. Doe jij ook mee? Vraag ook kennissen om mee te doen! Dan kunnen we met een mooi aantal groepen van start. Meld je aan **tot 1 oktober** via bureau@bdvereniging.nl. In oktober worden de groepen ingedeeld. Een begeleider regelt datum en plek en bewaakt

de rode lijn in het gesprek. De groep kiest zelf de werkwijze en het thema, bijvoorbeeld essentie van bemesting; het sociale organisme van de boerderij; etc. Kijk voor meer info op bdvereniging.nl/klett-lezen. Hier vind je ook een boekrecensie in vier delen, geschreven door Tom Saat.

Tineke van den Berg

Paardentractie op Veld en Beek

Drie jaar geleden ben ik op boerderij Veld en Beek begonnen met het 'project paardentractie'. Ik wil het werken met paarden op het land herintroduceren. We hebben nu vier paarden in opleiding. Er zijn vrijwel geen boeren meer die met paarden werken. Dat maakt het een extra uitdaging om het ambacht nog te leren. Ik vind het belangrijk dat de kennis bewaard blijft, en dat op een diervriendelijke manier gewerkt wordt. Een groep vrijwilligers helpt mij bij het beleren en werken met de paarden. Het doel is om onze huiskavel van 16 hectare geheel met paardentractie

te bewerken in de toekomst. Over een aantal jaar, als ik het werken met paarden onder de knie heb, lijkt het mij heel leuk

om andere mensen dit ambacht ook te leren en mensen te inspireren dat het bewerken van het land ook anders kan dan met

trekkers, zonder fossiele brandstof en bodemverdichting. Dit project wordt ondersteund door het Willy Schilthuis Fonds van de Biodynamische Vereniging.

Marlijn Wieringa

Marlijn (rechts) en drie vrijwilligers trainen de paarden

Verdiepingscursus biodynamische landbouw

Speciaal ontworpen voor professionals zoals boeren, tuinders, verwerkers, en adviseurs met enige kennis of een beroepsopleiding in de BD-sector, biedt deze cursus een unieke kans om je te verdiepen in de antroposofische principes die de BD-landbouw funderen. Het programma, 8 dagen van november 2024 tot maart 2025, combineert theorielessen met praktische oefeningen, zoals fenomenologische waarneming, meditatie en kunstzinnige vormgeving, en sluit naadloos aan op persoonlijke leervragen. Onder begeleiding van deskundige trainers werk je aan zowel je cognitieve kennis als je persoonlijke en professionele ontwikkeling. Sluit je aan bij een gemeenschap van gelijkgestemden en verrijk je praktijk in de BD-sector. Meer informatie en inschrijving via aereswarmonderhof.nl/trainingen/

Project 'Werkplaatsen Kringlooplandbouw' gestopt

Samen met Land&Co en het Louis Bolk Instituut heeft de Biodynamische Vereniging afgelopen jaren het project Werkplaatsen Kringlooplandbouw opgezet. Doel was om de ervaring die BD-boeren hebben met kringlooplandbouw te delen met anderen boeren in werkplaatsen op BD-boerderijen. Najaar 2023 stonden de eerste zes trainingen gepland, maar deze zijn niet doorgegaan door gebrek aan deelnemers. De partijen hebben stevig ingezet op een doorstart.

De Warmonderhof is ingestapt in het project en er is een nieuwe projectleider aangetrokken. Toch hebben we begin juni besloten om het project stop te zetten. Het financieel risico is te groot voor de verschillende partijen, mocht de deelname weer tegenvallen. In de evaluatie heeft de Biodynamische Vereniging gezegd in de toekomst nog steeds open te staan voor een dergelijk project, maar alleen als bij de start afspraken worden gemaakt over de verdeling van dit risico.

Strokenteelt trekt vogels aan

"Boven dit veld hangt tot wel 20 meter hoogte een kolom van insecten. Daarom zie je hier zoveel vogels", vertelt akkervogel-deskundige Ben Koks op 6 juli aan de 50 deelnemers aan een community bijeenkomst bij biodynamisch akkerbouwer Peter Erve in Nieuwendijk (ZH), terwijl de zwaluwen hen om de oren vliegen. Bij Peter (en twee gangbare boeren) ligt een 'Biodivers Akker Mozaïek', kortweg BAM: een vorm van natuurinclusieve

strokenteelt die de biodiversiteit op de akkers een impuls wil geven, zonder het verdienmodel van de boer uit het oog te verliezen. BAM en de community bijeenkomst zijn een initiatief van 'Rotterdam de Boer op'. Voor Peter is de meerjarige vogelakker, met smalle stroken van diverse granen, klavers, bloemen en kruiden, een mooi experiment. Elders heeft hij ook 'patrijzen-akkers' en het gezang van de veldleeuwerik is al op

zijn bedrijf te horen. Peter: "Ook is het heel leuk dat mensen uit Rotterdam hier op bezoek komen. Ik zou het liefst het merendeel van mijn producten via korte ketens afzetten. Dit project draagt daar hopelijk ook aan bij."

Rachelle Eerhart/Ellen Winkel

Oproep Winterconferenties 2025

Het thema voor de internationale conferentie in Dornach in februari '25 is 'De aarde als levend wezen', met als ondertitel 'Hoe gaan we met de biodynamische landbouw de toekomst in?' Vragen zijn onder andere: Kan ik de aarde als levend wezen ervaren en kan ik mij met liefde en respect verbinden met de aarde als levend wezen? Meestal nemen wij dit thema over voor onze winterconferenties. Mij trof het dat Jan Diek van Mansvelt, terugkijkend op zijn leven, zei dat hij gestreefd had naar 'biologie als weten-

schap van het leven'. Terwijl de gangbare wetenschap het leven juist buiten het onderzoek plaatst, omdat het te ongrijpbaar, te onzichtbaar is. Maar wat betekent 'het verzorgen van het leven' voor jou als boer? Of voor jou als consument? Of voor onze kijk op de grote uitdagingen van deze tijd? Als je ideeën hebt voor de invulling van de conferentie en/of mee wilt doen met de voorbereiding, graag reageren naar gryt.dejong@bdvereniging.nl

Gryt de Jong

BD-AGENDA

Op bdvereniging.nl/bd-agenda vind je nog veel meer activiteiten. Organiseer je zelf iets dat past in het BD-werkveld? Mail het aan bd-agenda@bdvereniging.nl

28/9, 29/9, 4/10, 6/10 • Diermonologen

Laatste voorstellingen: een verteller kruipt in de huid van koe, varken, geit of kip, gevolgd door een dialoog met boeren en burger

8 okt • Lezing 50 jaar Demetria in Brazilië

Marco Bertalot vertelt over 50 jaar bouwen aan Demetria, een BD-boerderij met een opleiding in Brazilië; op Kraaybeekerhof

19 okt • Toekomst zaaien

Kom zaaien op Land-van-Ons-percelen in Halsteren ism BD-boerderij De Kromme Lepel. Na het zaaien wordt het graan met 2 paarden ingewerkt

Samen preparaten maken

Eind september is het moment om preparaten te maken. Verschillende boeren maken er een gezellige en leerzame preparaten-dag van, waar ook anderen welkom zijn, zoals op **26 september in Merksplas (bij Turnhout), op 28 september in Oud-Sabbinge (bij Goes) en op 28 september in de Flevopolder**. Op de pagina bdvereniging.nl/preparaten-groepen vind je meer informatie. Organiseren jullie ook een dag die we op onze website kunnen zetten? Stuur info erover aan ellen.winkel@bdvereniging.nl. Wil je meer weten over hoe je preparaten maakt? Lees de informatieve brochure

Biodynamische preparaten maken en toepassen online via bdvereniging.nl/biodynamisch-meer-lezen-en-kijken/ of bestel hem via bureau@bdvereniging.nl voor 7,50 euro incl verzendkosten.

Vind je het leuk om ervaringen te lezen van mensen met preparaten? Bestel dan het boek **Werken aan vitaliteit**, samengesteld door Luc Ambagts, voor 10 euro incl verzendkosten via bureau@bdvereniging.nl.

Biodyneren

Dit jaar hebben mensen al van ruim 30 diners op boerderijen kunnen genieten, maar ook in de herfst is er nog volop de mogelijkheid om aan een lange tafel aan te schuiven op een boerderij, nadat je een inspirerende rondleiding hebt gehad door de boer. Welkom bij de **Eemstuin**

in **Uithuizermeeden (28/9, 26/10 en 30/11), Noorderhoeve in Schoorl (28/9), The-dingsweert in Tiel (12/10), 't Leeuweriksveld in Emmen (19/10), Stadsboerderij Almere (20/10) en Sophia's Tuin in Oosterhout (3/11)**.

Ook kun je op 19 oktober Biodyneren in De Kruidenkas in Schoorl. Dit is een bijzondere

plek waar mensen kunnen werken die een complexe zorgvraag hebben en behoefte hebben aan een prikkelarme omgeving (een doelgroep die vaak wordt 'geparkeerd' in een snoezelruimte). Buurtbewoners en meerdere organisaties hebben dit mogelijk gemaakt, onder andere het Willy Schilthuis Fonds van de Biodynamische Vereniging.

Weet je **deel** van een groter **geheel**

ledenservice

De Biodynamische Vereniging werkt aan de ontwikkeling van de biodynamische landbouw en voeding met uitwisseling, scholing, onderzoek, advies en publicaties.

Contributie per jaar vanaf 2024
normbijdrage € 60, steunbijdrage € 90, minimumbijdrage € 40 (naar keuze). Jongeren (t/m 23 jaar) en studenten (t/m 27 jaar): € 25. Beroepslid (voor boeren, winkeliers, onderzoekers, etc.): € 150, € 220, of € 100. Opgave via bdvereniging.nl.

Initiatief De Biodynamische Vereniging is een initiatieforganisatie. Als je zelf iets wil organiseren is in de meeste gevallen medewerking van de vereniging vanzelfsprekend. De medewerking kan bestaan uit advies, een financiële bijdrage, hulp bij de publiciteit, of samen op zoek gaan naar wat jij nog nodig hebt.

Bureau
Diederichsstraat 25C
3971 PA Driebergen
bdvereniging.nl
bureau@bdvereniging.nl
0850 609044
IBAN: NL77TRIO 0212 1887 71
t.n.v. Ver voor BD-landbouw

Bestuur Astrid van Zon (voorzitter), vacature (secretaris), Inno Kock-Wouters (penningmeester), Jan Wieringa, Monique Bokdam

Medewerkers
Gryt de Jong (coördinator), Karin Menken (bureau-medewerker), Ellen Winkel (Dynamisch Perspectief en website), Afke Huitema (Nieuwsbrief), Joke Doorschodt (ledenadministratie), Jolanda Broekhuis (financiële administratie)

Schenken en legaten Dankzij de warme steun van veel mensen,

in de vorm van giften en legaten, werkt de Biodynamische Vereniging aan de ontwikkeling van de BD-landbouw. De vereniging is een Algemeen nut beogende instelling (ANBI). Schenkingen en legaten zijn vrijgesteld van schenkings- of successierecht. Je gift is welkom op NL77TRIO 0212 1887 71 t.n.v. Ver voor BD-landbouw.

Wil je ons opnemen in je testament of wil je meer informatie over (periodiek)schenken? Bel of mail dan met het bureau: 0850 609044, bureau@bdvereniging.nl.

BD-beroepsontwikkeling Leden die met collega's in gesprek willen over de ontwikkeling van hun werk kunnen contact opnemen met Joke Bloksma, joke.bloksma@bdvereniging.nl.

BD-preparaten en materialen daarvoor zijn te bestellen via debeerschehoeve.nl. Hier bestel je ook boeken, zaden en extra exemplaren van Dynamisch Perspectief.

colofon

© 2024 Vereniging voor Biologisch-Dynamische Landbouw en Voeding

Dynamisch Perspectief, het ledenblad van de Vereniging voor Biologisch-Dynamische Landbouw en Voeding verschijnt vier keer per jaar. nr 2024-3 ISSN 1389-7438 © BD-Vereniging

Redactie | Ellen Winkel (hoofdredacteur), Bert van Ruitenbeek (thema-redacteur), Hetty Bruins, Gineke de Graaf, Afke Huitema, Mieke de Vries
Contact | redactie@bdvereniging.nl

Aan dit nummer werkten mee | Lea Balliël, Tineke van den Berg, Katrien Dobbelaere, Walter van Groningen, Gryt de Jong, Jola Meijer, Madieke Schoots, Juno von Schulz, Annelijn Steenbruggen, Marlijn Wieringa

Foto's | AH Fotostudio (16), Boerderij Veld en Beek (27), Katrien Dobbelaere (21), Rachele Eerhart (29L), Gedeelde Weelde (19), Brenda Marree (29R-onder), James Petermeier Thaddeus Photography (13boven), Gerda Peters (3onder,24), Jeroen Reus (3midden,22,23), Familie Schrijver (8), Annelijn Steenbruggen (3boven,6,9,10,13onder), Kamagurka/ComicHouse.nl (25), Uni-Kassel (26), Warmonderhof (14,28), Ellen Winkel (30R)

Coverfoto | Internationale conferentie op Loverendale-boerderij De Pannehoeve in 1953

Vormgeving | Gerda Peters, Fingerprint

Adverteren | Zie voor alle advertentiemogelijkheden bdvereniging.nl/adverteren

Versterk ons werk!

Vraag je buur, familie en vrienden lid te worden van de Biodynamische Vereniging. Als ieder lid één nieuw lid werft, vieren we dit jaar – nu de BD 100 jaar bestaat – een dubbel zo groot feest!

bdvereniging.nl/lid-worden

BD-VERENIGING

20 NOVEMBER

100 JAAR BIODYNAMISCH

Organisatie | Stichting Demeter i.s.m. Louis Bolk Instituut, Biodynamische Vereniging, Antroposofische Vereniging, Aeres Warmonderhof en Universiteit van Utrecht/ Future Food Systems

Locatie | Antropia, Driebergen-Zeist

Kaarten | 75 euro inclusief koffie en lunch.
Licentiehouders van Stichting Demeter en leden van de Biodynamische Vereniging 50 euro

Meer info en aanmelden | stichtingdemeter.nl/nieuws

WETENSCHAPPELIJK CONGRES

RESULTATEN EN RELEVANTIE VOOR LANDBOUW EN SAMENLEVING

- 10.00 **Opening met muziek.** Dagvoorzitter: Bert van Ruitenbeek
- 10.15 **Historisch overzicht van 100 jaar biodynamisch** door Ellen Winkel
- 10.45 **BD-preparaten beïnvloeden het bodemleven en de plantengroei,** blijkt uit onderzoek van keynote speaker dr. Jürgen Fritz. Ook toont hij resultaten van 45 jaar veldonderzoek door het Zwitserse onderzoeksinstituut FIBL dat gangbare, biologische en biodynamische teelten vergeleek.
- 11.45 **Korte pauze**
- 12.00 **Gesprek panel en zaal over de onderzoeksresultaten met** dr Jürgen Fritz (Universiteit van Kassel); dr Marianne Siegmund-Schultze (WUR); dr Ilse Geijzendorffer (Louis Bolk Instituut); en ir Tom Saat (boer Stadsboerderij Almere)
- 12.45 **Biologische lunch**
- 13.45 **Charlotte Sederel en Iris Flamand presenteren sociologisch onderzoek van het Louis Bolk Instituut naar drijfveren en toekomstvisie van meerdere generaties biodynamische boeren**
- 14.30 **Workshops over: 1 Bodem; 2 Gezondheid; 3 Plantenveredeling en 4 Toekomst en markt**
- 15.45 **Plenaire afsluiting**
- 16.00 **Borrel**